
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТУРИЗМУ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА

В. М. КОЗИНЕЦЬ

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

КОНДОР

КИЇВ
2006

УДК 338.242 (075.8)
ББК 65.050я73
К 59

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист МОНУ № 14/18.2-833 від 14.04.05)

Рецензенти:

Гаца О. О. — к. е. н., провідний співробітник Ради по вивченню продуктивних сил України Національної Академії Наук України, академік УЕАН;

Ударцев Є. П. — д. т. н., проф. (Національний авіаційний університет), академік Міжнародної академії аерокосмічних систем

Козинець В. М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: Навчальний посібник. — К.: Кондор. 2006. — 576 с.

ISBN 966-351-033-1

У навчальному посібнику розглянуто теоретичні та методичні питання щодо забезпечення безпеки життєдіяльності туристів і працівників туристичної індустрії. Основна увага приділена оцінці впливу небезпеки на туриста, методам її ідентифікації, засобам і способам створення безпечного середовища для туриста та обслуговуючого персоналу, а також вибору та застосуванню захисних засобів в екстремальних та надзвичайно небезпечних умовах життєдіяльності.

Метою посібника є навчити студентів розпізнавати небезпеку для життєдіяльності в туристичній індустрії, запобігати їй, захищатися та захищати від неї людей та ліквідація її наслідків.

Навчальний посібник призначений для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за фахом «Туризм», і написаний згідно з програмою нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності», що схвалена на засіданні Дорадчої науково-методичної ради «Безпека життєдіяльності людини» Міністерства освіти і науки України, протокол № 6 від 06.06.2002 р.

УДК 338.242 (075.8)
ББК 65.050я73

ISBN 966-351-033-1

© Козинець В. М., 2005
© Кондор, 2005

З М І С Т

Вступ..... 6

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

- 1.1. Визначення і специфіка забезпечення безпеки життєдіяльності в туристичній індустрії 10
1.2. Сучасна туристична індустрія 19
1.3. Права, обов'язки і свободи у сфері безпеки життєдіяльності туриста 24
1.4. Концепція прийняттого (допустимого) ризику в забезпеченні безпеки життєдіяльності в туристичній індустрії 30

Розділ 2

ВИДИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ТУРИСТІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

- 2.1. Визначення та класифікація надзвичайних ситуацій 37
2.2. Причини і стадії розвитку надзвичайних ситуацій та система запобігання їх виникненню (ЄДСЗР) 40
2.3. Надзвичайні ситуації природного характеру 47
2.4. НС біологічного характеру 70
2.5. НС екологічного характеру 78
2.6. НС техногенного характеру 81
2.7. Надзвичайні комбіновані ситуації природно-техногенного характеру ... 89
2.8. НС соціального характеру 92
2.9. НС природно-соціального характеру 98
2.10. Організація життєзабезпечення населення в надзвичайних ситуаціях ... 101

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

- 3.1. Фактори, що впливають на умови праці 106
3.2. Забезпечення безпеки праці 110
3.3. Організація та управління охороною праці на підприємстві 111
3.4. Ергономіка 118
3.5. Фізіологічна дія метеорологічних факторів на організм людини та їх нормування 124
3.6. Захист організму людини від перегрівання і охолодження 128

3.7. Вентиляція виробничих приміщень	130
3.8. Поняття та гігієнічні вимоги щодо виробничого освітлення	135
3.9. Шум як фактор професійних захворювань та його вплив на організм людини	139
3.10. Забезпечення електробезпеки та дія струму на організм людини	142
3.11. Виробнича естетика	147
3.12. Основні правові та нормативні положення про охорону праці	149
3.13. Основні вимоги щодо охорони праці при проєктуванні туристичних підприємств	154
3.14. Організація техніки безпеки	156
3.15. Виробничий травматизм та професійні захворювання	160

Розділ 4

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НА ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

4.1. Туроператор, турагент та екскурсійне підприємство	169
4.2. Засоби розміщення	177
4.3. Заклади громадського харчування	184

Розділ 5

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТА НА ТРАНСПОРТІ

5.1. Дороги	197
5.2. Автомобільний транспорт	202
5.3. Залізничний транспорт	209
5.4. Повітряний транспорт	216
5.5. Водний транспорт	230

Розділ 6

ВИМОГИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТА В РІЗНИХ ВИДАХ ТУРИЗМУ

6.1. Подієвий туризм	238
6.2. Паломництво (релігійні подорожі до святих місць)	246
6.3. Лікувально-оздоровчий туризм	249
6.4. Пішохідний туризм	254
6.5. Велотуризм	263
6.6. Сільський туризм (зелений, агротуризм)	270
6.7. Екологічний туризм	275
6.8. Кінний туризм	283
6.9. Мисливський туризм	289
6.10. Різні види екстремального туризму	301
6.11. Правила виживання людини в екстремальних умовах	312

Розділ 7

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОЇ ТА САНИТАРНО-ГІГІЄНИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

7.1. Санітарно-епідеміологічна служба України та управління нею	325
7.2. Державна політика у сфері боротьби із захворюванням на СНІД	330
7.3. Державне регулювання діяльності у сфері захисту населення від інфекційних хвороб	332
7.4. Санітарна охорона території України, карантин, обмешувальні протиепідемічні заходи	339
7.5. Порядок проведення дезінфекційних заходів	342
7.6. Державна санітарно-епідеміологічна експертиза	345
7.7. Заходи щодо припинення порушення санітарного законодавства	348

Розділ 8

НАДАННЯ ПЕРШОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ НЕЩАСНИХ ВИПАДКАХ І ЗАХВОРЮВАННЯХ У ТУРИЗМІ

8.1. Організація надання першої медичної допомоги потерпілим	351
8.2. Поранення	355
8.3. Зовнішні і внутрішні кровотечі	362
8.4. Електротравми	364
8.5. Утоплення і задушення	366
8.6. Порушення дихання і серцевої діяльності	368
8.7. Переломи і вивихи	374
8.8. Травми голови	378
8.9. Термічні впливи та опіки	380
8.10. Отруєння	384

Розділ 9

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ (ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ)

9.1. Пожежна охорона, нагляд та профілактика	391
9.2. Процес горіння та класифікація речовин за вибухо- та пожежонебезпечністю	393
9.3. Правила пожежної безпеки	398
9.4. Класифікація пожеж за причинами їх виникнення	425
9.5. Організація гасіння пожеж	426
9.6. Способи і засоби для попередження та гасіння пожеж	429
9.7. Права і обов'язки туристів і працівників туристичної індустрії в області пожежної безпеки	440

Розділ 10

СТРАХУВАННЯ ВІД НЕБЕЗПЕК ДЛЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ТУРИЗМУ

10.1. Страхування як складова системи безпеки в туризмі	442
10.2. Поняття, що характеризують умови страхової діяльності	444
10.3. Види та форми страхування в туризмі	452
10.4. Особисте страхування туристів	459
10.5. Майнове страхування туристів і туристичних підприємств	462
10.6. Страхування відповідальності туристичних фірм, контрагентів і автотуристів	463
10.7. Медичне страхування	467

Розділ 11

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ

11.1. Цілі та завдання державної системи управління безпекою життєдіяльності ..	475
11.2. Правові основи безпеки життєдіяльності (перелік основних документів, що формують політику України у сфері безпеки життєдіяльності)	477
11.3. Система державних органів управління і нагляду за безпекою життєдіяльності	485
11.4. Державна система забезпечення безпеки туристів	493
11.5. Принципи забезпечення безпеки життєдіяльності	500
11.6. Екологічна безпека і експертиза	502
11.7. Міжнародна співпраця	505
11.8. Економічні аспекти безпеки життєдіяльності	506
11.9. Управління охороною навколишнього природного середовища	508

ДОДАТКИ

Додаток I. Словник термінів, які використовуються в дисципліні безпека життєдіяльності в туристичній індустрії	512
Додаток II. Прийняті скорочення	542
Додаток III. Нові можливості гасіння пожеж від фірми «Алтосан»	544
Список використаних та рекомендованих законів України	562
Список використаної та рекомендованої літератури	564

ВСТУП

Проблема захисту людини від небезпеки у різних умовах її перебування виникла давно. Протягом всієї історії цивілізації кожна окрема людина піклувалася про власну безпеку та безпеку своїх близьких, так само як людству доводилося піклуватися про безпеку свого існування. Людям загрожували небезпечні природні явища, представники біологічного світу. Із часом виникла небезпека, творцем якої стала сама людина, наприклад війни, збройні конфлікти, вбивства, викрадення, погрози, терористичні та інші акти насильства, які постійно супроводжували і продовжують супроводжувати розвиток суспільства.

Але і надалі, людство прагне зробити життя зручним і безпечним. У людському прагненні до пізнання дуже часто засоби витісняють мету.

Можна навести багато прикладів, які свідчать про те, що завдяки здобутим знанням з розвитком цивілізації рівень безпеки людей зростає. Людство перемогло епідемії тифу, холери, віспи, чуми, поліомієліту. Середня тривалість життя в розвинених країнах світу вже наближається до 80 років і продовжує зростати. Цих результатів досягнуто завдяки розвитку медицини, що сягає своїм корінням часів Гіппократа (460—370 рр. до н. е.), який здійснив реформу античної медицини, і Аристотеля (384—322 рр. до н. е.), який вже у ті далекі часи вивчав умови праці.

Проблема безпеки життєдіяльності стає однією з найгостріших соціальних проблем. Пов'язано це із нещасними випадками і надзвичайними ситуаціями, які деколи призводять до летальних наслідків, незважаючи на підвищену останнім часом увагу туристичних компаній до забезпечення безпеки.

Безпека життєдіяльності, яка є серйозною проблемою сучасності й залучає багато наук, виробила певну систему власних понять, концептуальних схем, теоретичних положень, аксіом, методів дослідження, що містять складові загальної науки про безпеку. Тому безпека життєдіяльності закономірно розглядається як наукова й методологічна основа для такої спеціальної дисципліни, як безпека праці в туризмі.

Зростання кількості техногенних катастроф і аварій, низький рівень професійної, соціальної й медичної реабілітації потерпілих негативно позначаються на життєдіяльності туристів, праці обслуговуючого персоналу, їхньому здоров'ю, приводять до подальшого погіршення демографічної ситуації в країні.

Підтвердженням цього є такі фактори: висока питома вага працівників, зайнятих на робочих місцях, що не відповідають ергономічним і санітарно-гігієнічним вимогам і правилам техніки безпеки; швидке зростання рівня професійної захворюваності й виробничого травматизму (темпи їхнього збільшення при перерахуванні на фактично відпрацьований час становлять за останні 5 років 15—20% у рік); збільшення тяжкості виробничого травматизму (за останні

10 років у середньому близько 3% на рік) і його рівня з летальним наслідком (в 3—9 разів за останнє 10-річчя порівняно з економічно розвиненими країнами).

Реальну загрозу виникнення аварій з людськими жертвами, збільшення числа професійних захворювань, нещасних випадків, шкідливих викидів у навколишнє середовище представляє високий ступінь зношування основних фондів, що складає близько 43%, а машин і устаткування — 60%, невідпрацьований економічний механізм, що спонукає роботодавця вживати ефективні заходи щодо забезпечення здорових і безпечних умов праці, а обслуговуючий персонал туристичної індустрії — до забезпечення безпечної життєдіяльності туристів, з огляду на те, що здоров'я й життя людини мають найвищий пріоритет серед загальнолюдських цінностей.

Від незадовільного стану справ в безпеці життєдіяльності країна, і зокрема туристична індустрія щорічно несе великі фінансово-економічні, матеріальні й моральні збитки. Забезпечення безпеки виробництва туристичних послуг, зокрема охорони праці робітника туристичної сфери та безпеки життєдіяльності туриста — одна з основних проблем національної безпеки, економіки та політики України в галузі туризму.

Забезпеченню безпеки служить система страхування туристів на випадок основних ризиків, з якими вони зіткнулися (хвороба, крадіжка, репатріація). Обов'язок щодо страхування покладено на туроператора, страховий поліс видається туристові на руки, він повинен передбачати оплату медичної допомоги туристам і відшкодування їхніх витрат, якщо страховий випадок трапиться безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування.

У деяких випадках для подорожі необхідна певна фізична підготовка туриста, наявність спеціально підготовлених супровідних осіб, медикаментів для надання першої медичної допомоги (при організації кінних, байдаркових, піших походів тощо). Перед такими подорожами необхідно провести підготовчі заняття, зокрема з техніки безпеки, перевірити навички й витривалість туристів, переконатися, що стан здоров'я дозволяє їм брати участь у подорожі.

Право на безпеку туриста закріплено в Загальній декларації прав людини. Безпека й захист туристів, повага їхнього достоїнства — неодмінна умова розвитку туризму. Безпеку туриста можна визначити як стан, за якого відсутня загроза його життю й здоров'ю, а також його майну. Рівень безпеки туриста багато в чому залежить від приймаючої країни, її політичного режиму, ставлення до загальнолюдських цінностей. Важлива умова надання безпеки туристу — належна підготовка до подорожі. Вона починається з оформлення туристичної путівки й інших необхідних документів, а також надання інформації про те, до кого і яким чином турист може звернутися у випадку виникнення конфлікту із владою держави перебування. Туроператори й турагенти зобов'язані негайно інформувати органи виконавчої влади й зацікавлених осіб про надзвичайні події з туристами під час подорожі, а також про тих, хто не повернувся з подорожі.

Турист перебуває у світі природних, техногенних, соціальних і інших небезпек, які постійно загрожують його здоров'ю, а іноді навіть самому життю.

Останнім часом все більше уваги в різних країнах приділяється безпеці туристів у надзвичайних ситуаціях, у тому числі при стихійних лихах, у випадках воєнних дій у країні перебування, а також терористичних актів. Із цією метою в більшості цивілізованих держав діють спеціалізовані служби із надання безпеки туристам. Відповідно до цього на допомогу туристам у надзвичайних ситуаціях повинні приходити спеціалізовані служби МНС. Якщо небезпечно для українських туристів ситуація виникає за межами України, держава вживає заходи щодо захисту їхніх інтересів, зокрема організовує евакуацію з країни тимчасового перебування. Згідно Закону України «Про туризм» безпека туристів на території України гарантується державою. Суб'єкти туристичної діяльності, незалежно від форм власності, розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах і змаганнях, для попередження травматизму й нещасних випадків, а також відповідають за їхнє виконання.

Потреба в літературі в області надання безпеки життєдіяльності в туристичній індустрії безупинно зростає й до сьогодні у повному обсязі ще не задоволена. Цей навчальний посібник повинен певною мірою слугувати задоволенню цієї потреби. Під час його написання в максимально можливому об'ємі були використані вітчизняні і міжнародні закони, стандарти, видання й досвід у наданні безпеки життєдіяльності в туристичній індустрії, а також наукові матеріали таких наукових установ як Київський університет туризму, економіки і права тощо.

Відповідні публікації та їх автори наведені в списку літератури. При підготовці посібника автор посилався на вітчизняну нормативно-правову базу у сфері безпеки життєдіяльності та туризму.